

STRESZCZENIE

Twórczość Wiktora Pielewina – przedstawiciela ostatniego pokolenia rosyjskich prozaików, którego warsztat pisarski uformował się jeszcze w czasach Związku Sowieckiego – od chwili publikacji zbioru opowiadań *Niebieska latarnia*¹ (1991) i powieści *Omon Ra*² (1992) cieszy się ogromną popularnością zarówno wśród profesjonalnych badaczy literatury, jak i czytelników na całym świecie. Sława autora *Małego palca Buddy* wykracza daleko poza granice Rosji³, o czym świadczy fakt, że jego utwory zostały przetłumaczone na wszystkie wiodące języki świata (ponad 30). Pomimo powszechnej wręcz poczytności oraz olbrzymiego zainteresowania ze strony krytyki literackiej (choć, należy zauważyć, że owo zainteresowanie nie zawsze wiąże się z pozytywną oceną⁴) znaczeniotwórcza dominanta tekstów Pielewina zdaje się wymykać się poznaniu. Możliwą przyczyną takich trudności może być swoista graniczność poetyki rosyjskiego pisarza, w wyniku której wewnętrzna organizacja utworów balansuje między różnymi (pozornie antagonistycznymi) paradygmatami opisu rzeczywistości - postmodernizmem, dalekowschodnim sposobem myślenia, literaturą masową, tradycją literatury klasycznej (tj. opartej na aksjologii i moralizatorstwie) oraz literaturą postsowiecką (lub szerzej – posttotalitarną). W ramach wstępu do niniejszej rozprawy owa problematyka zostaje poddana szczegółowej analizie w kontekście dotychczasowych badań poświęconych twórczości Pielewina. Warto zauważyć, że przegląd relewantnych tekstów naukowych i krytycznych zbudowany jest według zasady *wielości punktów widzenia*, która nie pozwala ograniczyć recepcji danych utworów do jednego prawidłowego (sic!) odczytania.

Pierwsza część niniejszych rozważań zawiera jeszcze dwa, niezwykle ważne z perspektywy propozycji nowego odczytania powieści autora *Batmana Apollo*, elementy – określenie materiału badawczego oraz identyfikację głównego klucza interpretacyjnego. Należy zauważyć, że oba wyżej wymienione zadania zostały

¹ В. Пелевин, *Синий фонарь. Сборник*, Москва 2014.

² В. Пелевин, *Омон Ра*, Москва 2012

³ Patrz Pańkowska E., *Kategoria pustki w światopoglądzie powieści „Mały palec Buddy” Wiktora Pielewina*, „Studia Wschodniosłowiańskie” 2014, tom 14, s. 65; G. Szymczak, *Wiktor Pielewin: technologia sukcesu*, „Przegląd Rusycystyczny”, 2003, nr 3 (25), s. 83-103.

⁴ Пор. А. Немзер, *Как я упустил карьеру*, <http://pelevin.nov.ru/stati/o-nemz/1.html>, (5.04.2016), В. Новиков, *О нашем речевом поведении*, «Новый мир» 1998, № 1, с.139-153

poprzedzone szczegółową kontekstualną analizą wszystkich utworów artystycznych Pielewina, w oparciu o którą zakres badanych tekstów został zawężony do najbardziej reprezentatywnej grupy kilkunastu powieści (od wspomnianego *Omon Ra* do nieprzetłumaczonego jeszcze na język polski dzieła pod tytułem *Смотритель*⁵). Ponadto zdecydowaliśmy się postawić hipotezę o rekonfiguracyjnym charakterze poetyki autora *Empire V*, która wydała się nam niezwykle ciekawym kątem oglądu danego materiału. Rekonfiguracja, według terminologii używanej w niniejszej rozprawie, określa *modus operandi* Pielewina polegający na osadzaniu stałych, niepodlegających zmianom jakościowym idei w nowych formalnych realizacjach. Termin ten bazuje na znaczeniu słowa „konfiguracja”, które zakłada (współ)istnienie co najmniej dwupoziomowej struktury – zbioru niezmiennych obiektów i organizującej je wobec siebie zasady. W odniesieniu do analizy dzieła literackiego *rekonfiguracja* może więc oznaczać znalezienie *nowej (re-) formy dla niezmiennej w swojej esencji idei*. Poza tym warto zauważyć, że przestrzeń owych esencjonalnych konstrukcji myślowych w ramach naszych rozważań określona została jako *pole rekonfiguracji*.

W celu sprawdzenia powyższej hipotezy określone zostały trzy kluczowe części wspomnianego wyżej pola rekonfiguracji – solipsyzm, język i historia. Każdemu z tych aspektów poświęcony został oddzielny rozdział w strukturze przedłożonej rozprawy. W celu wzbogacenia naszej interpretacji, poza standardowymi narzędziami literaturoznawczymi, zdecydowaliśmy się wykorzystać osiągnięcia innych dyscyplin – przede wszystkim filozofii, kulturologii i socjologii.

Pierwszy rozdział zatytułowany *Solipsystyczne jądro poetyki powieściowej Wiktora Pielewina* traktuje o oryginalnym kształcie idei skrajnego indywidualizmu w światopoglądzie autora *Świętej księgi wilkołaka*. Zrozumienie złożoności analizowanego zagadnienia wymagało przywołania adekwatnych elementów filozoficznych rozmyślań Kartezjusza, George’a Berkleya i Davida Hume’a. Następnie zidentyfikowane zostały kluczowe elementy danej części pola rekonfiguracji tekstów Pielewina – nierozróżnialność wewnętrznej i zewnętrznej rzeczywistości, stwarzanie rzeczywistości umysłem oraz dążenie do inercji myśli

⁵ Rozważania zawarte w niniejszej dysertacji nie obejmują najnowszej powieści Pielewina (*Лампа Мафусаила, или крайняя битва чекистов с масонами*), która ukazała się w drugiej połowie 2016 roku. Powodem wyłączenia danego tekstu był wysoki stopień zaawansowania nad przedłożoną rozprawą. Patrz В. Пелевин, *Лампа Мафусаила, или крайняя битва чекистов с масонами*, Москва 2016.

prowadzącej do rozpadu solipsystycznego podmiotu. Prześledzeniu różnych rekonfiguracyjnych wariantów każdego z tych elementów w powieściach autora *Żółtej strzały* poświęcone zostały podrozdziały pod tytułem: *Nierozróżnialność wewnętrznej i zewnętrznej realności w różnych rekonfiguracyjnych wariantach*, *Ukazanie procesów myślowych w kontekście tworzenia rzeczywistości* oraz *Bunt przeciw Stwórcy. Tanatoidalne dążenie ku pierwotnej rzeczywistości*.

W kolejnym rozdziale rozmyślania o przemocy języka w procesie poznania poprzedzone zostały przedstawieniem relewantnych idei Martina Heideggera, Ludwika Wittgensteina i Jacques'a Derridy. Na podstawie analizy utworów Pielewina określone zostały także kluczowe obszary pola rekonfiguracji związane z danym aspektem – tworzenie rzeczywistości przy pomocy *słowa*, wyodrębnienie podmiotu dzięki/przez *słowo* oraz niemożność poznania prawdy przez językowe struktury poznania. Analogicznie do poprzedniej części niniejszej rozprawy pozostałe podrozdziały (*Wyodrębnienie indywidualnej przestrzeni*, *Językowe źródło podmiotowości* oraz *Falszywa droga ku prawdzie. Autoteliczność słowa a poznanie*) poświęcone zostały zbadaniu form użytych przez Pielewina w celu umiejscowienia powyższych (sub)idei w nowych konfiguracjach.

Ostatni rozdział przedłożonej dysertacji zatytułowany został *Historia jako przedmiot rekonfiguracji w powieściach Wiktora Pielewina*. Identyfikacja historiozoficznej części pola rekonfiguracji, w ramach której dominującymi elementami zdają się być alternatywność i dalekowschodnia teleologia procesu historycznego, poprzedzona została krótkim wprowadzeniem w filozoficzne rozmyślania Georga Wilhelma Friedricha Hegla, Francisca Fukuyamy oraz Gilles'a Deleuze'a i Felixa Guattari. Następnie wyodrębniony zakres rekonfiguracji został poddany analizie realizacji artystycznej w podrozdziałach *Alternatywny wariant historii* i *Teleologia procesu historycznego*.

Głównym wnioskiem wynikającym z przeprowadzonych badań w ramach niniejszej rozprawy, jak zauważamy w *Zakończeniu*, niewątpliwie jest potwierdzenie adekwatności wybranego klucza interpretacyjnego, dzięki któremu analizowane utwory otworzyły się na ogromne bogactwo nowych sensów. Poza tym pole rekonfiguracji powieści Pielewina okazało się niezwykle ciekawą przestrzenią idei, wewnętrzna organizacja której przypomina skomplikowaną sieć zależności i podobieństw składającą się nie z oddzielnych, a raczej – komplementarnych części. Na podstawie przeprowadzonej analizy stwierdziliśmy, że dominantą owej sieci jest

motyw *zwątpienia w substancjalny charakter każdej możliwej rzeczywistości* – nie tylko na poziomie epistemologii i ontologii, ale także w kontekście percepcji-tworzenia za pośrednictwem struktur języka. Warto również zwrócić uwagę na istotną rolę swoistego dialogu, który autor *Liczb* zdaje się prowadzić z dyskursem filozoficznym, sprawdzając wytrzymałość abstrakcyjnych koncepcji na zderzenie z realnością tekstu artystycznego. Podsumowując, możemy również zaznaczyć, że pojęcie *rekonfiguracji* w świetle naszych rozważań jawi się jako uniwersalny instrument badań współczesnej literatury, który bez wątpienia może służyć także do eksploracji dzieł innych twórców.